

Hakkari İlahiyat Dergisi | Hakkari Journal of Theology

e-ISSN: 2979-9988

7 (Aralık/December 2025), 44-63.

İbn Hacer el-Heytemî'nin Şefa'at Anlayışı: İtikadî ve Mezhebî Bir İnceleme*

Ibn Hajar al-Haytami's Understanding of Intercession: A Theological and Sectarian Analysis

Ömer Kahraman

Doktora Öğrencisi, Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı

*PhD. Student, Şırnak University, Graduate School of Education, Basic Islamic Sciences
Şırnak, Türkiye*

Kahraman_7373@hotmail.com

www.orcid.org/000-0001-5037-8317

Atıf/Citation: Ömer, Kahraman. "İbn Hacer el-Heytemî'nin Şefa'at Anlayışı: İtikadî ve Mezhebî Bir İnceleme". *Hakkari İlahiyat Dergisi* 7 (Aralık 2025), 44-63.
<https://doi.org/10.69801/haid.1687731>

Makale Bilgisi

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received: 30.04.2025
Kabul Tarihi | Accepted: 05.08.2025
Yayın Tarihi | Published: 31.12.2025
Yayıncı | Published by: Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Hakkari
University Faculty of Theology

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. / Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Çıkar Çatışması | Conflicts of Interest

Yazar(lar) tarafından beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
(Ömer Kahraman).

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem - Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

* (Bu çalışma devam eden, "İbn Hacer el-Heytemî'nin Siyasi ve İtikadi Görüşleri" isimli doktora tezinden türetilmiştir. / This study is derived from an ongoing doctoral dissertation titled *The Political and Theological Views of Ibn Hajar al-Haytami*)

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/haid>

E-posta: ilahiyyatdergi@hakkari.edu.tr

İbn Hacer el-Heytemî'nin Şefaât Anlayışı: İtikadî ve Mezhebî Bir İnceleme*

Özet

Bu çalışma, İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) şefaât anlayışını İslam mezhepleri tarihi perspektifinde hem genel akaid çerçevesindeki itikadî temeller, hem de mezhep bağlamındaki yorum ve yaklaşımlar ışığında incelemeyi hedeflemektedir. İslam mezheplerinin şefaât konusuna yaklaşımı, genel inanç sistemleri doğrultusunda farklılık arz etmektedir. Ehl-i Sünnet alimleri, Hz. Peygamberin ve bazı salih kimselerin Allah'ın izniyle şefaât etme yetkisine sahip olabileceğini kabul etmektedir. Buna karşılık Mûtezile ve Hâricîler gibi bazı mezhepler, ilahî adalet ilkesini esas alarak şefaatin mahiyetini reddetmiş; özellikle büyük günah sahiplerinin affedilmesinin adaletsizlik olacağı gerekçesiyle şefaate imkân tanımamışlardır. Şîî gelenek ise, özellikle İmâmiyye, şefaati Hz. Peygamber, Ehl-i Beyt ve masum imamlara has bir hak olarak görürken; Zeydiyye bu konuda Mûtezilî görüşe yakın durmaktadır. Çalışma, Heytemî'nin şefaât konusundaki görüşlerini Kur'an ve hadis verileri ışığında değerlendirmeyi ve bu görüşleri dönemin diğer mezhebî yaklaşımlarıyla karşılaştırmayı kapsamaktadır. Araştırmada nitel bir yöntem benimsenmiş; klasik kaynaklar, özellikle Heytemî'nin kendi eserleri başta olmak üzere, literatür taraması ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılmıştır. Heytemî'nin Şefaati reddeden mezheplere karşı geliştirdiği aklî ve naklî savunular, onun Ehl-i Sünnet anlayışını savunma çabasını açıkça ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Heytemî'nin şefaât anlayışı, yalnızca Ehl-i Sünnet çizgisinin korunmasına katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda şefaatin Allah'ın rahmeti ve adaleti bağlamında nasıl anlaşılması gerektiğine dair tutarlı ve sistematik bir perspektif sunmaktadır. Dolayısıyla Şefaât konusunu Heytemî'nin yaklaşımı üzerinden ele alan bu çalışma, Ehl-i Sünnet ile diğer İslam mezhepleri arasındaki görüş ayrılıklarını daha iyi anlamaya katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Ehl-i Sünnet, Ahiret, Şefaât, İbn Hacer el-Heytemî.

Ibn Hajar al-Haytami's Understanding of Intercession: A Theological and Sectarian Analysis**

Abstract

This study aims to examine Ibn Hajar al-Haytami's (d. 974/1567) understanding of intercession (*shafā'a*) within the framework of Islamic sectarian history, focusing both on its theological foundations in general Islamic creed and on its interpretation within specific sectarian contexts. The approach to intercession varies among Islamic schools of thought, reflecting their broader theological systems. Sunni scholars generally accept that the Prophet Muhammad and certain pious individuals may intercede by God's permission. In contrast, sects such as the Mu'tazilites and Kharijites reject the concept of intercession, primarily on the basis of divine justice, arguing that forgiving major sinners would compromise God's justice. The Shi'i tradition, particularly the Imamiyya, regards intercession as a right exclusive to the Prophet, the Ahl al-Bayt, and the infallible Imams, while the Zaydiyya adopt a position closer to the Mu'tazilite view. The study evaluates al-Haytami's position on intercession in light of Qur'anic and hadith sources, comparing his views with those of contemporary theological schools. A qualitative research method has been adopted, incorporating classical sources—primarily al-Haytami's own works—alongside literature review and comparative analysis. Al-Haytami's rational and scriptural arguments against the sects that reject intercession clearly demonstrate his efforts to defend the Sunni orthodoxy. In conclusion, al-Haytami's perspective contributes not only to the preservation of Sunni doctrine but also offers a coherent and systematic understanding of intercession within the

* Bu çalışma devam eden, "İbn Hacer el-Heytemî'nin Siyasi ve İtikadi Görüşleri" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

** This study is derived from an ongoing doctoral dissertation titled "The Political and Theological Views of Ibn Hajar al-Haytami."

context of divine mercy and justice. By exploring the subject through al-Haytami's approach, this study aims to enhance understanding of the doctrinal divergences between Sunni Islam and other Islamic sects regarding intercession.

Keywords: History of Islamic Sects, Ahl al-Sunnah, Hereafter, Intercession (*Shafā'a*), Ibn Hajar al-Haytami.

Giriş

İslam düşüncesinde “şefaât”, hem kelime hem de terim anlamı bakımından itikadî ve mezhebî tartışmaların merkezinde yer alan kavramlardan biridir. Sözlükte “çift olmak” veya “birine yardım etmek”¹ anlamına gelen bu kelime ıstılahta ise bir kimsenin Allah katında başka biri adına bağışlanma dilemesi anlamında kullanılmaktadır.² Şefaât, özellikle ahiret inancıyla bağlantılı olarak, bir müminin affedilmesi için aracı olunması şeklinde tanımlanmış; farklı mezhepler bu konuya dair çeşitli yaklaşımlar geliştirmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'de farklı bağlamlarda şefaate değinilmiş; bazı ayetlerde şefaatin reddedildiği bazılarında ise Allah'ın izniyle mümkün olduğu ifade edilmiştir.³ Bu farklılıklar, İslam mezhepleri arasında şefaât ile ilgili çeşitli teolojik tutumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Özellikle Mu'tezile mezhebi, Allah'ın adalet sıfatını öne çıkararak, günahkâr bir kimseye affın yalnızca kendi ameliyle mümkün olacağını savunmuş ve şefaati reddetmektedir.⁴ Buna karşılık Ehl-i Sünnet yaklaşımı, şefaati hem Kur'an'a hem de sahih hadis rivayetlerine dayanarak savunmuş, özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kıyamet gününde ümmetine şefaât edeceği inancı temel kabul edilmiştir.⁵

Heytemî'nin düşünce yapısı, geleneksel fıkıh temelli bir zemin üzerinde inşa edilmiş olup, akidevî meselelerdeki söylemleri ise bu birikimin izlerini taşımaktadır. Fıkıhçı kimliği, onu çoğunlukla metne dayalı ve ihtiyatlı bir söyleme yöneltmiş; özgünlüğünü ise daha çok yorumlarda denge kurma çabasında ve halkın dini pratiklerini koruyucu üslubunda göstermektedir. Bu yönüyle Heytemî, yerleşik Ehl-i Sünnet çizgisinden sapmadan, dönemin itikadî meselelerine cevap verirken hem açıklayıcı hem de bütüleştirici bir yaklaşım sergilemektedir. Heytemî'nin şefaât anlayışı, genel olarak Ehl-i Sünnet çizgisiyle uyumlu olsa da, özellikle Şâfiî-Eş'arî geleneğe mensup diğer âlimlere kıyasla bu inancı toplumsal ve manevî boyutlarıyla da değerlendirmesi açısından dikkat çekicidir. Örneğin, İmam Nevevî (ö. 676/1277), şefaati sahih hadisler ışığında kabul eder ancak onu daha çok akidevî bir mesele olarak işlemektedir.⁶ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ise, şefaati daha ziyade kelâmî bir mesele olarak ele alır ve onun teolojik

¹ Ebu'l-Fadıl Cemaleddin ibn Muhammed ibn Mukerrem İbn Munzûr, *Lisanu'l-Arab* (Beyrut: Müessesetu'l-Âlemili'l-Matbûat, 2005), 8/186.

² Râğib el İsfahânî, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-Marife, 1961), 459.

³ el-Bakara 2/48; et-Tâhâ 20/109; el-Enbiyâ 21/28.

⁴ Ebu'l-Hasan Abdulcebbar b. Ahmed Kadî Abdulcabbâr, *Fadlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtu'l-Mu'tezile*, thk. Fuad Seyyid (Tunus: Daru't-Tunusiyye, 1974), 207.

⁵ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika 'alâ Ehli'r-Rafd ve'z-Zandaka ve'l-ilhâd* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâtü'l-Ezheriyye, 1997), 107.

⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâr'ül-Ma'rife, 1987), 1/135.

yönü üzerinde durmaktadır.⁷ Bu bakımdan Heytemî'nin katkısı, şefaati sadece teorik bir inanç ilkesi olmaktan çıkararak, ümmetin manevî bütünlüğünü pekiştiren bir unsur olarak işlenmesindendir. Bu bağlamda, Heytemî, şefaatin hem Peygamber Efendimize hem de Allah'ın izniyle veli ve salih kullara verilebileceğini savunarak konuya Ehl-i Sünnet çizgisinde kapsamlı bir açıklık getirmektedir. Onun şefaati anlayışı, yalnızca ahiret inancı çerçevesinde değil, aynı zamanda ilahi rahmetin yeryüzündeki yansıması olarak da değerlendirilebilir.⁸ Bu çalışma, Heytemî'nin bu konuya dair görüşlerini klasik metinler ışığında inceleyerek hem mezhep içi hem de mezhepler arası tartışmalara katkısını değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı betimleyici-analitik bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Temel inceleme materyalini Heytemî'nin *Fetâvâ el-Hadîsiyye*, *eş-Şemâhîriyye* ve *el-İ'lâm bi-Kavâidi'l-İslâm* adlı eserleri oluşturmaktadır. Bu kaynaklarda yer alan şefaati ilgili pasajlar doğrudan metin tahliline tabi tutulmuş, Heytemî'nin yaklaşımı kendi ifadeleriyle ortaya konmuştur. Ayrıca İmam Gazâlî, Fahreddin er-Râzî ve Mu'tezile düşünürleriyle karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Kur'an ve hadis referansları bağlamın naklî yönünü öne çıkarırken, mezhepler arası tartışmalarda kelâmî perspektifler dikkate alınmıştır. Çalışma, klasik kaynakların yanı sıra çağdaş akademik literatürle de desteklenmiştir.

Heytemî'nin fikirleri üzerine yapılan çalışmalar genellikle onun fikhî⁹ ve tasavvufî yönü üzerinde yoğunlaşmış; kelâmî meselelerdeki görüşleri ise görece daha az incelenmiştir. Bununla birlikte, Heytemî'nin şefaati konusundaki görüşlerini doğrudan ele alan müstakil bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, yalnızca bu boşluğu gidermek değil; aynı zamanda, yaşadığı dönemin dinî-sosyal meselelerine aktif şekilde müdahil olmuş, şefaati konusunda hem Ehl-i Sünnet geleneğini savunan hem de karşıt mezhebi görüşlere doğrudan cevaplar geliştiren bir âlim olarak Heytemî'nin bu alandaki katkılarını ortaya koymaktır. Bu yönüyle, Heytemî'nin tercih edilmesi yalnızca literatür açığına değil, aynı zamanda onun mezhepler arası tartışmalardaki belirleyici konumuna dayanmaktadır. Böylece bu çalışma literatürdeki bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

1. Şefaatin Tanımı ve Temel Kavramlar

Arapça kökenli bir kavram olan şefâat, “şe-fe-a” (شفع) kökünden türemiştir. Bu kök, sözlük anlamı itibarıyla 'tek olanı bir benzeriyle tamamlamak' ya da 'birinin işini kolaylaştırmak amacıyla onun önünde gitmek' şeklinde açıklanır. Bu bağlamda şefâat, bir kişinin affedilmesi ya da bir dileğin kabul edilmesi için, onun adına bir başkasının aracılık yapması anlamını taşır.¹⁰ Şefaati terimi, kıyamet gününde peygamberler başta olmak üzere Allah'ın izin verdiği sâlih kimselerin, müminlerin bağışlanmaları amacıyla

⁷ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 8/32.

⁸ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Heytemî, *el-Fetâvâ'l-hadîsiyye* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâs el-Arabî, 1998), 234.

⁹ Mahsum Aslan, *İbn Hacer el-Heytemî ile Şemsüddîn er-Remlî ve İhtilaf Sebepleri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018).

¹⁰ İsfahânî, *el-Müfredat*, şfa md.

Allah nezdinde aracılıkta bulunmaları şeklinde tanımlanır. Bu bağlamda “şâfi” ve “şefî” kavramları ise, şefaatte bulunan veya başkası adına ilahi huzurda aracılık eden kimse anlamına gelmektedir.¹¹

Şefaât, kurtuluş öğretisiyle ilişkilendirilerek farklı dinlerde yer almakla birlikte, her bir dinin kendi inanç sistemi doğrultusunda bu kavramın içeriği ve uygulama biçimi farklılık arz etmektedir. Aşkın ilâhî anlayışı, âhîret inancı, ruhban sınıfı ve kutsal şahsiyetlere (peygamberler, azizler) ve varlıklara (melekler) yapılan vurgu, özellikle bu öğretileri benimseyen dinî sistemlerde daha belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Şefaât, genellikle ölmüş veya yaşayan kutsal şahsiyetler aracılığıyla, inananların adına veya günah ve sevap açısından eşit bir durumda bulunan bir ruhun lehine, Allah katında özel bir müdahale ve bağışlanma talebinde bulunulması biçiminde tezahür etmektedir.¹²

İslam düşüncesinde özellikle Ehl-i Sünnet geleneğinde, şefaât; bir kimsenin, Allah katında başka birinin bağışlanması ya da cezasının hafifletilmesi için aracılık etmesi olarak tanımlanır. Ancak şefaât anlayışı mezhepler arasında farklılık göstermektedir. Bazı mezhepler bu kavramı reddederken, bazıları sınırlı biçimde kabul eder. Şîîlikte masum imamlara özgülünen güçlü bir şefaât anlayışı hâkimken,¹³ Mu'tezile mezhebi şefaati, özellikle büyük günah işleyenler bağlamında, ilahî adalet gerekçesiyle reddetmiştir. Şefaatin meşruiyeti, İslâmî metinlerde özellikle Kur'an ve sahih hadislerde vurgulanmış ve bu kavram, çeşitli felsefi ve kelâmî tartışmalara da konu olmuştur.¹⁴ Şefaât, bir yönüyle ilahi rahmetin tecellisi, diğer yönüyle ise Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve salihlerin aracılığıyla bir ilahi lütuf olarak anlaşılmaktadır.¹⁵

Heytemî'ye göre Kur'an'da şefaatin ancak Allah'ın izniyle mümkün olacağı açık bir şekilde vurgulanmaktadır. *"Allah! O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, kayyumdur (her şeyin varlığını devam ettirendir). O'nu ne uyuklama tutar ne de uyku. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. İzni olmadan huzurunda kim şefaât edebilir? O, kullarının önünde olanı ve arkalarında olanı bilir. Onlar ise, O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka hiçbir şeyi kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Onların korunması O'na ağır gelmez. O, yücedir, büyüktür."*¹⁶ Tefsir geleneğinde ayette geçen “izin” kavramına yönelik çeşitli yorumları beraberinde getirmiştir. Heytemî'nin bu ayeti doğrudan ele alıp almadığına dair spesifik bir kaynak bulunmamakla birlikte, onun şefaât ve tevhid anlayışı, bu ayetlerin öğretileriyle ve Ehl-i Sünnet alimlerinin genel görüşleri ile örtüşmektedir. Ehl-i Sünnet müfessirleri bu kavramı Allah'ın mutlak iradesine bağlı bir onay ve müsaade olarak değerlendirir; dolayısıyla şefaât haktır, ancak keyfî değil, ilahî denetime tabi bir rahmet türüdür.¹⁷ Mu'tezilî düşünürler, “izin” kavramını ilahî adalet ilkesi çerçevesinde ele almış; şefaatin ancak küçük günah sahiplerine yönelik

¹¹ Mustafa Alıcı, “Şefaât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/409-412.

¹² Yusuf Şevki Yavuz, “Şefaât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/412-415.

¹³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *el-İktisâd fî mâ Yetealleku bi'l-İktisâd* (Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1985), 206.

¹⁴ Kadî Abdulcabbâr, *Fadlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtul-Mu'tezile*, 207.

¹⁵ Ebû'l-Kâsım Kuşeyrî, *el-Emâlî* (Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1992), 121.

¹⁶ el-Bakara 2/255.

¹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8/120.

olabileceğini, bunun da cehennemden kurtuluş değil, cennetteki derecelerin yükseltilmesi şeklinde tezahür edeceğini savunmuşlardır.¹⁸ Şîî gelenekte ise izin, ilahî seçkinliğin bir yansıması olarak kabul edilir; başta masum imamlar olmak üzere bazı kimselere şefaati yetkisinin verilmesi bu anlamda özel bir ruhsat olarak görülür.¹⁹ Modern dönemde de bu kavram üzerinde yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan biri de Yaşar Düzenli'nin "*Kur'an ve Şefaati Üslup ve Semantik Açısından*" adlı çalışmasıdır. Düzenli, "şefaatin yalnızca Allah'ın izniyle gerçekleşeceği" ifadesinin üslubunu temel alarak, "izin" kavramını anlam bilimsel açıdan derinlemesine incelemiştir; bu kavramın taşıdığı tüm anlam katmanlarını göz önünde bulundurmuş ve konuyu, insanların dünyada işledikleri fiillerin karşılığıyla ilişkilendirerek değerlendirmiştir.²⁰

Tâhâ Suresinde, "O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimselerden başkasının şefaati fayda vermez"²¹ buyrulurken, şefaatin Allah'ın iznine bağlı olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu yorum, özellikle Ehl-i Sünnetin yaklaşımını yansıtmaktadır. Ancak bu ayet, kimi yorumlarda şefaatin bizzat varlığına değil, sınırlandırılmasına delil gösterilmektedir. Yine de bu tür yorumların yalnızca bir yaklaşımı yansıttığı unutulmamalıdır. Zira şefaati tümüyle reddeden ya da onu yalnızca sembolik anlamda değerlendiren yaklaşımlar da bulunmaktadır.²²

Şefaati, İslam dünyasında farklı mezheplerin farklı görüşler sunduğu bir konudur. Heytemî, Ehl-i Sünnet anlayışına paralel olarak şefaati konusu kabul edip ele almaktadır. Heytemî ile aynı mezhep düşüncesine sahip alimler arasında şefaati konusunda farklı görüşler ileri süren Devvânî²³ gibi alimler bulunmakla birlikte, bu çalışmada konunun sınırları gereği mezhep içi farklılıklardan ziyade, Heytemî'nin şefaati anlayışının genel çerçevesi ile diğer mezhepler arasındaki mukayeseye odaklanılmıştır. Dolayısıyla mezhep içindeki görüş ayrılıkları, ayrı bir akademik inceleme kapsamında ele alınabilir.

Ehl-i sünnete göre Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve salihler, Allah'ın izniyle günahkâr müminler için şefaatiçi olabilirler. Bu anlayış, Allah'ın rahmetinin genişliği ve kişinin amellerine göre affedilme gibi kavramlarla birlikte, insanın ahiretteki bağışlanma şansını arttıran bir araç olarak görülür.²⁴

Heytemî, şefaati şu şekilde tanımlamaktadır: "Şefaati, bir kişinin, diğer bir kişinin durumunu düzeltmek amacıyla, onun adına yapılan arabuluculuktur."²⁵ Heytemî, şefaati konusunda Ehl-i Sünnet çizgisini savunarak, şefaatin Peygamber Efendimiz ile sınırlı olmadığını, salihlerin de Allah'ın izniyle şefaati etme yetkisine sahip olduklarını ifade

¹⁸ Ebu'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakaiki gavamizi't-tenzîl ve uyuni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998), 1/326.

¹⁹ Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Keşfü'l-murâd fi şerhi Tecrîdi'l-i'tikâd* (Kum: Mektebetü'l-Mustafavi, 1948), 330.

²⁰ Yaşar Düzenli, *Üslup ve Semantik Açısından Kur'an ve Şefaati* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2017), 128.

²¹ Tâhâ, 20/109.

²² Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Ahmet Ertürk - Cahit Koytak (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 580.

²³ Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed ed-Devvânî, *Şerhu'l-Akâidi'l-Adudîyye* (İstanbul: Matbaa-ı el-Hac Muharrem Efendi el-Bosnevî, 1874), 121-229.

²⁴ Ebû Ca'fer İbn Cerîr et-Taberî, *Et-Tefsîr fi Me'âlimi'd-Dîn*, thk. Ali b. Abdülazîz b. Ali eş-Şebel (Riyad: Mektebetü Rüşd, 2004), 178.

²⁵ Heytemî, *Savâ'iku'l-Muhrîka*, 115.

etmiştir. Ona göre, şefaatin kabul edilmesi, Allah'ın takdirine bağlıdır ve Peygamber Efendimizin şefaât hakkı, ilahi rahmetin bir yansımasıdır. Şefaât, yalnızca günahkâr müminlerin affı ile sınırlı kalmaz; aynı zamanda velilerin ve evliyanın da şefaât etme yetkisi vardır. Heytemî'ye göre şefaât, herhangi bir aracılık iddiası değil; yalnızca Allah'ın izin verdiği kimseler eliyle ve O'nun rahmet ve hikmetine dayalı olarak gerçekleşen bir ilahî tasarruftur.²⁶ Heytemî'nin şefaati ilahî izne ve rahmete bağlı bir tasarruf olarak görmesi, onu hem Ehl-i Sünnet çizgisi içinde tutmakta hem de konunun su istimale açık alanlarını sınırlı ve temkinli bir biçimde yorumlamasını sağlamaktadır. Bu tutumu, şefaati mutlak bir hak ya da garantili kurtuluş aracı olarak gören yaklaşımlardan farklılaştırmakta; sorumluluk ve umut arasındaki dengeyi koruma çabası olarak okunabilir. Ancak bu anlayışın, "aracılık" kavramını ne ölçüde çağrıştırdığı ya da halk dindarlığında nasıl anlaşıldığı da ayrıca tartışılmalıdır.

2. Şefaati Kabul Edenler

Şefaât meselesi, özellikle ahiret inancıyla bağlantılı olarak, birçok kelâm âliminin eserlerinde ele alınmış ve mezhepler arasında farklı yaklaşımlara konu olmuştur. Ehl-i Sünnet alimlerinin ekseriyeti şefaati kabul etmektedir.

Ebû Hanîfe, *el-Fıkhu'l-Ekber*'de, şefaatin itikadî bir gerçeklik olduğunu vurgulayarak, başta Hz. Peygamber olmak üzere peygamberlerin büyük günah işleyen müminler lehine şefaatte bulunacağını ifade etmektedir.²⁷ Ebu Hanife'nin şefaati kabul ettiğine dair benzer görüşlerini *'el-Vasiyye'* adlı risalesinde de bulmak mümkündür. Ebû Hanîfe, *el-Fıkhu'l-Ekber* adlı eserinde diğer peygamberlerin de şefaatinde bahsetmesine rağmen, *el-Vasiyye* risalesinde yalnızca Hz. Peygamber'in şefaatine yer vermektedir.²⁸

Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/936), *el-İbâne* adlı eserinde, Müslümanların, Hz. Peygamber'in büyük günah işleyen müminler için şefaât edeceği konusunda ittifak ettiklerini belirtmektedir. Bu bağlamda, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin söz konusu ifadeleri, onun şefaât inancını benimsediğini ve bu hususta Ehl-i Sünnet çizgisiyle uyumlu bir tutum sergilediğini göstermektedir.²⁹

Mâtürîdî (ö. 333/944), *Kitâbü't-Tevhîd*'de şefaât inancının Kur'an ve sünnet temelli olduğunu vurgulamakta ve bu konunun sağlam delillere dayandığını beyan etmektedir. Mâtürîdî, şefaatin günahkâr kişinin işlediği günah sebebiyle değil; onun sahip olduğu bazı iyilikler ve Allah'a olan bağlılığı dolayısıyla hak edilebileceğini ifade eder. Ona göre, şefaât olunan kimse, tamamen liyakatsiz değil; terk ettiği günahlara karşılık sadakatini gösteren bir yönüyle bu ilahi lütfâ mazhar olur. Mâtürîdî, mümin bir kimse hakkında küçük günah işlediğinin mutlak olarak söylenemeyeceğini belirtmekte; buna karşılık, onun büyük günahlardan sakınmak ve gerektiğinde tövbe etmekle yükümlü olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, şefaât de benzer bir mahiyet arz eder; büyük günah

²⁶ Heytemî, *Savâ'iku'l-Muhrika*, 118.

²⁷ Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh Ebû Hanîfe, *el-Fıkhu'l-ekber*, thk. Mustafa Öz, çev. Mustafa Öz (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 63.

²⁸ Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh Ebû Hanîfe, *Tercüme-i Vasiyyetname-i İmam-ı A'zam* (İstanbul: Dârü't-tıbbâti'l-âmire, 1847), 98.

²⁹ Ebû'l-Hasan 'Alî b. İsmâ'il el-Eş'arî, *el-İbâne an usûli'd-diyâne*, thk. Fevkiyye Hüseyin (Kahire: Dârü'l-Ensâr, 1977), 74.

işleyen müminlerin bağışlanması, Allah'ın razı olduğu ve seçkin kıldığı kullarının şefaatiyle mümkün olabilmektedir.³⁰

Şefaati inancını savunanların delil olarak ileri sürdükleri bazı Kur'ân ayetleri ise şu şekildedir:

"Allah'ın şefaati etmesine izin verdiği kimseden başkasına hiçbir şefaatin faydası olmaz",³¹

"O gün esirgeyen Rabbinin izin verip sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasına başkasının şefaati fayda vermez".³²

"Göklerde nice melek vardır ki onların şefaati; ancak Allah'ın izni ile dilediği ve razı olduğu kimselere yarar sağlar".³³

"Onlar, Allah'ın rıza gösterdiğinden başkasına şefaati etmezler".³⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ilgili ifadelerden hareketle, şefaati yetkisi verilecek kimselerin bu yetkiyi mutlak ve sınırsız biçimde kullanamayacakları anlaşılmaktadır. Nitekim şefaati, yalnızca Allah'ın izni ve rızası dâhilinde gerçekleşebilecek bir ilahî tasarruf olarak sınırlandırılmıştır.

Heytemî'nin Şefaati Anlayışı ve Temelleri

Heytemî'nin şefaati anlayışı, klasik Ehl-i Sünnet çizgisini benimsemekle birlikte, dönemin itikadî tartışmaları karşısında sistemli bir savunma oluşturması bakımından dikkat çeker. Ona göre şefaati, yalnızca Allah'ın izniyle gerçekleşebilecek bir lütuftur ve bu hak, başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere, bazı sâlih kullara da verilmiştir. Heytemî bu görüşünü, hem naklî (Kur'an ve sahih hadisler) hem de aklî delillere dayandırarak temellendirir.³⁵

Heytemî, şefaatin yalnızca naklî delillere değil, aynı zamanda aklî gerekçelere de dayandığını özellikle vurgulamaktadır. Ona göre Allah Teâlâ, mutlak adalet sahibi olduğu kadar sonsuz merhamet sahibidir. Bundan dolayı, Allah'ın bazı kullarına (özellikle Peygamber Efendimiz ve salih zatlara) şefaati izni vermesi, ne adalete ne de hikmete aykırıdır. Aksine bu durum, Allah'ın kullarına olan merhametinin ve rahmetinin bir yansımasıdır. Heytemî bu konuda, insanın sosyal doğasına atıf yaparak, dünyada da bireylerin zaman zaman birini aracı kılarak affedilmek ya da bir iyilik görmek istediklerini hatırlatır. Bu tür aracılıklar insanlar arasında makul ve doğal görülüyorsa, Allah'ın izin verdiği kullar aracılığıyla yapılan şefaati talebi de fitratla uyumludur ve aklen makuldür. Bu yorumuyla Heytemî, şefaati inkâr edenlerin akıl yürütme biçimlerini eksik ve tek boyutlu bulmaktadır; zira ona göre şefaati, hem Allah'ın izniyle gerçekleşmektedir hem de insanın manevî yönelişlerine uygun bir düzene işaret etmektedir.³⁶

³⁰ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi (Ankara, 2003), 365.

³¹ Sebe', 34/23.

³² Tâhâ, 20/109.

³³ en-Necm, 53/26.

³⁴ el-Enbiyâ, 21/28.

³⁵ Heytemî, *Savâ'iku'l-Muhrîka*, 119.

³⁶ Heytemî, *Savâ'iku'l-Muhrîka*, 125.

Heytemî'nin yaklaşımında, şefaât bir hak değil, yalnızca Allah'ın dilediğine tanıdığı bir ikram olarak görülmektedir. Dolayısıyla Ona göre ne Peygamber Efendimizin ne de velilerin şefaati mutlak değildir; her biri Allah'ın takdiriyle sınırlandırılmıştır. O, bu konuda "Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan şefaât edemez"³⁷ ayetini merkeze alır ve bunun üzerinden, şefaatin kula değil, ilahi kudrete bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

Heytemî'nin şefaât anlayışının bir diğer temeli de, ümmetin kurtuluş umuduna yönelik derin bir hassasiyettir.³⁸ Bu çerçevede Heytemî, Peygamber'in şefaati başta olmak üzere, salihlerin, şehitlerin ve bazı meleklerin de Allah'ın izniyle şefaât yetkisine sahip olabileceğini savunmaktadır.³⁹ Onun bu yaklaşımı, sadece fikhî sınırlarda kalan bir düşünceyle yetinmediğini, şefaati hem naslara dayalı hem de uhrevî anlam boyutlarıyla ele almaya çalıştığını göstermektedir. Bu durum, Heytemî'nin yalnızca bir fıkıh âlimi değil; aynı zamanda ilahî rahmet ve kurtuluş gibi konularda derin bir manevî perspektif geliştirmeye çabalayan çok yönlü bir âlim profili çizdiği şeklinde yorumlanabilir. Elbette bu çıkarım, doğrudan bir tasavvufî kimlik beyanına değil, şefaât eksenli düşüncesinde gözlemlenen yaklaşım bütünlüğüne dayanmaktadır.

Heytemî, şefaati reddeden görüşlere karşı ciddi reddiyeler kaleme almıştır. Bu grupların, şefaati "Allah'tan başkasına dua" şeklinde anlamalarından dolayı şirk saymalarına karşı, Heytemî net bir ayırım yapar: Ona göre şefaât bir ibadet değil, dua ve niyaz biçimidir, muhatabı da doğrudan Allah'tır. Peygamber veya veli burada sadece vesile konumundadır. Heytemî, şefaati bir ibadet değil; dua ve niyaz çerçevesinde Allah'a yönelmiş bir talep biçimi olarak değerlendirmektedir.⁴⁰ Ona göre burada asıl muhatap Allah'tır; şefaâtçi konumundaki peygamber veya veli ise sadece ilahî rahmete vesilelik eden birer aracı figür konumundadır. Ancak bu noktada "dua, niyaz ve ibadet" ilişkisi İslâm düşüncesinde karmaşık ve çok boyutlu tartışmalara konu olmuştur. Dolayısıyla Heytemî'nin bu ayırma nasıl dayanak ürettiği, ibadet tanımıyla nasıl bir çerçeve kurduğu daha geniş bir tartışmayı gerektirmektedir. Bu çalışmada, bu ayırımı mutlakaştırmak yerine, onun kendi bağlamı içinde nasıl temellendirdiği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Heytemî'nin şefaatin tasavvufî boyutunu da içine alan yorumlar geliştirdiği görülmektedir. Ona göre velîlerin şefaati, sadece bireysel kurtuluş talebiyle sınırlı olmayıp, ümmet bilincini ve manevî dayanışmayı güçlendiren bir bağlılık zemini olarak da anlam kazanmaktadır. Bu yaklaşımda şefaât, akidevi bir mesele olmanın ötesine geçerek ahlakî ve toplumsal boyutlar da taşımaktadır.⁴¹ Bununla birlikte, şefaât inancının bazı çevrelerde sorumluluk duygusunu zayıflatan, amel hassasiyetini geri plana iten veya kurtuluşu iltimas gibi görme eğilimlerine zemin hazırlayabildiği de bir gerçektir. Bu noktada önemli olan, şefaatin ümit verici yönüyle birlikte, onun dinî ve ahlakî sorumluluğu gölgelemeyecek şekilde yorumlanmasıdır. Heytemî'nin yaklaşımı, bu dengeyi gözetmeye çalışan bir çizgi olarak değerlendirilebilir; ancak şefaatin halk

³⁷ el-Bakara, 2/255.

³⁸ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Heytemî, *Minehu'l-Mekkiyye fî şerhi'l-Hemziyye* (Beyrut: Dâru'lMinhâc, 2005), 57.

³⁹ Heytemî, *el-Fetâva'l-hadîsiyye*, 169.

⁴⁰ Heytemî, *Minehu'l-Mekkiyye fî şerhi'l-Hemziyye*, 55.

⁴¹ Heytemî, *el-Fetâva'l-hadîsiyye*, 171.

dindarlığında zaman zaman su istimale sû-ı istimale açık bir zemine kayabildiği de göz ardı edilmemelidir.

Şefaatin Heytemî'nin Düşüncesindeki Yeri: Tasavvufî Boyutlar ve Uygulama Alanları

Heytemî'nin şefaât anlayışı, yalnızca kelâmî temellere değil, aynı zamanda tasavvufî bir perspektife de dayanmaktadır. Ona göre şefaât, Allah'ın kullarına olan merhametinin bir yansıması olup bu merhametin taşıyıcıları, başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere salihler, şehitler ve velilerdir. Bu yaklaşım, doğrudan ifade edilmese de, özellikle halk dindarlığında ve tarikat geleneğinde şeyhlerle kurulan manevî bağların ahirete dair beklentilerle ilişkilendirilmesine zemin hazırlayan bir anlayışla örtüşmektedir. Ancak bu tür çıkarımların, doğrudan Heytemî'nin beyanlarına değil, düşüncesinin ima ettiği çerçeveye dayandığı unutulmamalıdır.

Heytemî'nin şefaate yüklediği anlam, onu yalnızca ahiret merkezli bir kurtuluş umudu olarak değil, aynı zamanda dünyadaki Müslüman topluluklar arasında manevî bir bağ unsuru olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Bu yönüyle onun yaklaşımı, şefaât kavramına sadece kelâmî değil, sosyolojik bir işlev de yüklemektedir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken nokta, bu tür yorumların zamanla şefaati bireysel sorumluluk alanından çıkararak pasif bir kurtuluş beklentisine dönüştürme riskidir. Bu nedenle Heytemî'nin "rahmet köprüsü" metaforunu olumlu bir inanç zemini olarak anlamakla birlikte, bu anlayışın halk dindarlığına nasıl yansıdığı ve sınırlarının nasıl çizildiği de ayrıca tartışmaya açıktır.

Bununla beraber Ehl-i Sünnet çizgisi içinde, şefaate daha sınırlı bir yer veren âlimler de vardır. Örneğin İbn Teymiyye, şefaati kabul etmekle birlikte, bu kavramın istismar edilme ihtimaline sık sık dikkat çekmektedir. Ona göre şefaât, Allah'ın izniyle mümkün olsa da, insanların Allah'tan başkasına yönelerek şefaati talep etmesi tehlikeli bir eğilimdir. Bu iki yaklaşım arasında, şefaatin inanç sistemindeki konumu ve onun toplumsal işlevi bakımından ciddi bir gerilim alanı oluşmaktadır.⁴² İbn Teymiyye'nin vurguladığı "şirk riski" uyarısı, özellikle halk dindarlığında zaman zaman gözlenen ölçsüz şefaât beklentilerine karşı bir koruma refleksi taşısa da, bu tavır şefaatin rahmet boyutunu zayıflatma tehlikesini de barındırmaktadır. Buna karşılık Heytemî'nin yaklaşımı, şefaati ilahî rahmetin bir tezahürü olarak anlamaya çalışan daha kapsayıcı bir çerçeve sunar.⁴³ Ancak burada da, şefaatin uhrevî bir lütuf olmasıyla dünyevî beklentilere dönüşme riski arasındaki denge gözetilmelidir.

İmam Gazâlî gibi bazı âlimler, şefaât konusunu sadece kelâmî temellere değil, aynı zamanda ahlâkî sorumluluk bilinciyle birlikte ele almaktadır. Gazâlî, şefaati kabul etmekle birlikte, bu inancın bireyi kulluk sorumluluğundan uzaklaştırmaması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Ona göre şefaât, amelsiz bir cennet vaadi değil, hak etmiş bir mümine Allah'ın rahmetiyle sunulan bir lütuftur.⁴⁴ Bu yönüyle Gazâlî, şefaati hem ümit hem de

⁴² Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye, *el-Akidetu'l-Vasitiyye* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1994), 89.

⁴³ Heytemî, *Minehu'l-Mekkiyye fî şerhi'l-Hemziyye*, 53.

⁴⁴ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1973), 4/456.

sorumluluk dengesinde değerlendirmektedir. Heytemî ise, bireysel sorumluluk vurgusunu ön planda tutmaktan ziyade, şefaati Allah'ın rahmetini kuşatıcı şekilde yansıtan bir sistem olarak ele almaktadır. Onun yaklaşımı, toplumsal düzeyde müminler arasında manevî bir bağ, ümmet bilinci ve ilahî merhametin vesileleri üzerinden bir dayanışma fikri geliştirmektedir. Gazâlî'nin bireysel kurtuluş merkezli uyarılarına kıyasla, Heytemî'nin perspektifi, şefaatin daha kuşatıcı, kolektif ve itikadî-psikolojik bir işlevi olduğunu ortaya koyduğu görülmektedir. Bu bağlamda, örneğin Fahreddin er-Râzî'nin şefaate ilişkin ihtiyatlı yorumları, yine Allah'ın izni şartını vurgulamakla birlikte, kurtuluşun sadece ilahî merhamete değil, kulun çabasına da bağlı olduğunu öne çıkarmaktadır.⁴⁵ Benzer şekilde İbnü'l-Cevzî, halk arasında şefaatin yanlış anlamlandırılabilirliği ve kolay bir dindarlığa kapı aralayabileceği konusunda uyarılarda bulunmaktadır.⁴⁶

Heytemî'nin anlayışında öne çıkan bir diğer boyut da, velayet ve keramet inancı ile şefaati arasında kurulan ilişkidir. Ona göre Allah dostları, dünyada ilahi rahmetin taşıyıcıları oldukları gibi, ahirette de ümmetin kurtuluşuna vesile olacak şefaati ehli şahsiyetlerdir. Bu bakış, özellikle tarikat kültürü ile iç içe geçen halk dindarlığını besleyen bir anlayış olduğunu söyleyebiliriz. Bu yönüyle Heytemî, hem selefi düşünceden hem de akılcı kelamcı yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Bu ayrışma, İbn Hacer'in sadece teorik değil, aynı zamanda pratik ve halkla bütünleşen bir inanç zemini inşa etme kaygısının da göstergesi olarak değerlendirilebilir.

3. Şefaati Kabul Etmeyenler

Haricîler ve Mu'tezile mezhebi mensupları Şefaati, Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği şekilde kabul etmemektedirler. Onlar, Kur'an'da şefaati ilgili geçen ifadeleri lafzi (zahiri) anlamda kabul etmekle birlikte, şefaatin ahirette bir kimsenin affedilmesine vesile olabileceği şeklindeki iddiayı reddetmektedirler.

Haricîlerde şefaati inancının reddedilmesinde, kebîre (büyük günah) işleyen kimsenin iman dairesinden çıkmış kabul edilmesi temel bir etkidir. Bu yaklaşıma göre, imanını yitirmiş bir kişiye ahirette hiçbir şekilde şefaati edilemez. *"Onlar, Allah'ın razı olduğu kimseden başkasına şefaati edemezler"*⁴⁷ ayeti delil olarak verilmektedir.

Haricî fırkalardan yalnızca İbâdiyye, şefaati konusuna diğer Haricî gruplardan farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Onlar, büyük günah işleyen müminin durumu hakkında daha mutedil bir tutum benimseyerek, kişinin tamamen imandan çıkmayabileceğini ve şefaatin dolayısıyla bazı hallerde şefaatin mümkün olabileceğini kabul etmişlerdir. İbâdiyye'ye göre, cennet ehli olan kimseler cennete girmeden önce mahşer gününde şefaate mazhar olabilirler. Ancak bu şefaati, günahkârların bağışlanmasından ziyade, zaten cennetlik olanların hesaplarının kolaylaştırılması ve cennete girişlerinin hızlandırılması şeklinde olacaktır.⁴⁸

⁴⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 5/414.

⁴⁶ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nakdu'l-İlm ve'l-Ulemâ ev Telbîsü İblîs* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 2001), 156.

⁴⁷ el-Enbiyâ, 21/28.

⁴⁸ Sâbir Tuayme, *el-İbâdiyye akîdeten ve mezheben* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1986), 126.

Mu'tezile ekolünün beş temel ilkesi olan tevhid, adalet, el-menzile beyne'l-menzileteyn, el-va'd ve'l-va'id ile emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-neh-y-i ani'l-münker, tüm düşünce sistemlerine derinlemesine yansımıştır. Şefaathat konusu da bu prensipler ışığında ele alınmış ve bu ilkeler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Haricîlerin şefaathat karşıtı görüşlerinin, Mu'tezile tarafından büyük ölçüde benimsendiğı görölmektedir. Mu'tezile, 'va'd ve va'id' (Allah'ın vaat ettiğı sevabı ve tehdit ettiğı azabı mutlaka yerine getireceğı) prensibini esas alarak, özellikle büyük günah işleyen kimselere şefaathat edilmesini ilahî adaletle bağdaştırmaz ve bu nedenle şefaathatı ret etmektedir.⁴⁹ Mu'tezile mensupları, Haricîler gibi ameli imanın bir parçası olarak görmüş ve bu nedenle büyük günah işleyen bir müminin imandan çıkacağını kabul etmişlerdir. Ancak Haricîlerden farklı olarak, böyle bir kişiyi mutlak anlamda kâfir saymak yerine, kelime-i şehâdet gibi bazı iman unsurlarını hâlâ taşıdığı gerekçesiyle ne mümin ne de kâfir sayılacağı, yani iki konum arasında yer alacağı (el-menzile beyne'l-menzileteyn) yönünde özgün bir görüş geliştirmiştir. Mu'tezile'ye göre, büyük günah işleyen kimseye hayatı boyunca Müslüman muamelesi yapılır. Şayet kişi, Allah'ın şartlarına uygun şekilde tövbe ederse imana döner; ancak tövbe etmeden vefat ederse, öldüğü andan itibaren kâfir olarak kabul edilmektedir.⁵⁰

Mu'tezile, şefaathatı Allah dışında bir tasarruf kabul etme manasında düşünerek uluhiyet düşüncesine aykırı bulduklarından dolayı Ehl-i Sünnetin anladığı tarzda yorumlamamışlar ve kabul etmemişlerdir. Mu'tezile'nin şefaathat konusundaki yaklaşımlarını dayandırdıkları bazı ayetler şöyledir:

“(Resûlüm) Hakkında azap hükmü kesinleşmiş kimseyi, sonuçta ateşi boylayacak olanı sen mi kurtaracaksın.”⁵¹

“(Melekler), Allah'ın razı olduklarından başkasına şefaathat etmezler.”⁵²

“Zalimlerin ne sıcak bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaathatçisi vardır.”⁵³

Zümer Sûresinde geçen *'Hakkında azap sözü gerçekleşen kimse, hiç (iman eden) gibi olur mu? Cehennemlikleri sen mi kurtaracaksın?'*⁵⁴ ifadesine dayanarak, Mu'tezile âlimleri, Peygamber'in cehennemlik bir kimseye şefaathat etmesinin mümkün olmadığını savunmuşlardır.”

Mu'tezile, şefaathat ile ilgili hadislerin âhâd yolla rivayet edildiğini belirterek onları delil olarak kabul etmemektedir. Ancak büyük günah (kebîre) işleyen kimseler hakkındaki görüşlerini temellendirirken, tehdit içerikli (va'id) rivayetleri delil olarak öne sürdükleri görölmektedir. Kâdî Abdülcelbâr, şefaathatın büyük günah işleyeninin ebedî cehenneme girmesine engel olmayacağına dair görüşüne şu hadisleri delil olarak vermektedir:

⁴⁹ Ebu'l-Hasan Abdulcebâr b. Ahmed Kadî Abdulcabbâr, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, thk. Abdulkerim Osman (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996), 688.

⁵⁰ Kadî Abdulcabbâr, *Fadlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtul-Mu'tezile*, 207.

⁵¹ ez-Zümer, 39/19.

⁵² el-Enbiyâ, 21/28.

⁵³ el-Mü'min, 40/18.

⁵⁴ ez Zümer, 39/19.

“Koğuculuk eden Cennete giremez”⁵⁵

“Kendini demirle öldüren, zehir içerek öldüren, dağdan atarak öldüren Cehennemde ebedi kalacaktır.”⁵⁶

Mu'tezile'nin ortaya koyduğu deliller, şefaatin tümünden inkârından çok, büyük günahkârların bu kapsamın dışında tutulması gerektiği anlayışına yöneliktir. Bu çerçevede Mu'tezile, büyük günah işleyen kimselerin bağışlanamayacağı görüşünü temellendirmek amacıyla, şefaati tümünden ya da belirli gruplar açısından reddeden ayetleri ön plana çıkarmış ve yorumlarını bu ayetler ekseninde şekillendirmiştir.

4. Şefaatin Reddedilmesine Karşı Heytemî'nin Savunması

Heytemî, şefaât inancını inkâr eden bazı fırkaları, özellikle Mu'tezile ve Hâricîler gibi mezhepleri sert bir şekilde eleştirmiştir. Ona göre bu gruplar, şefaatin yalnızca Allah'a ait olduğunu ileri sürerek peygamberlerin ve salih kimselerin Allah'ın izniyle şefaât edebileceğini reddetmekte ve böylece naslarla sabit olan bir inancı inkâr etmektedirler. Heytemî, bu tavrın hem Kur'an'a hem de sahih hadislerle aykırı olduğunu vurgulayarak, bu tür anlayışların Ehl-i Sünnet akidesinden sapma anlamına geldiğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu tür görüşlere karşı sert ve sistemli bir savunma ortaya koymuş, şefaatin Allah'ın izniyle gerçekleşen bir ilahi tasarruf olduğunu ısrarla vurgulamaktadır.

Heytemî'ye göre, şefaati inkâr edenler, metinlerin bağlamından kopuk yorumlar yaparak ilahi rahmeti daraltma hatasına düşmektedirler. Ona göre, şefaati reddetmek, ayet ve hadislerin zahirine karşı gelmek anlamına gelmektedir. Zira Kur'an'da şefaatin Allah'ın iznine bağlı olarak gerçekleşeceği açıkça ifade edilmektedir. Heytemî'nin bu açıklamasına ayette geçen “izin” meselesi bağlamında bir eleştiri gelebilir. Bu eleştiri, özellikle kelâm geleneğinde akidevi meselelerin yalnızca kesin (yakînî) delillere dayandırılması gerektiği yönündeki hassasiyetle örtüşmektedir.⁵⁷ Heytemî'nin yaklaşımı, sadece ahad rivayetlere değil, Kur'an'daki bazı ayetlerin açık ifadelerine de dayanmaktadır. Örneğin “Allah'ın izni olmadan şefaât edilemez”⁵⁸ gibi ayetler, doğrudan izin verileceğine dair bir beyanda bulunmasa da, “izin verileceği” ihtimalini imkân dışı bırakmamaktadır. Heytemî bu boşluğu, sahih hadis rivayetleriyle tamamlamakta ve bu ikili dayanakla şefaati temellendirmektedir. Elbette bu yaklaşım, şefaatin kapsamı ve temellendirilmesinde nasların nasıl yorumlandığına bağlı olarak farklı şekillerde değerlendirilebilir.

Mu'tezile kelmacıları, şefaati adalet ilkesine aykırı bulmuş ve Allah'ın affının, araya bir şahıs girmeden doğrudan tecelli etmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁵⁹ Ancak Heytemî, bu düşünceye karşılık olarak, Allah'ın rahmetinin sadece doğrudan affetme yoluyla değil, şefaât gibi özel vesilelerle de tecelli edebileceğini belirtmektedir.⁶⁰

⁵⁵ Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsir (Cidde; Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1433), 1/101.

⁵⁶ Müslim, *Sahîhu Müslim*, 1/109.

⁵⁷ Heytemî, *Savâ'iku'l-Muhrika*, 125.

⁵⁸ el-Bakara 2/255.

⁵⁹ Ebu'l-Hasan Abdulcebbâr b. Ahmed Kadî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, thk. Tâhâ Hüseyin - İbrâhim Medkûr (Kahire: Ş-Şeriketü'l-Mısriyye, 1960), 75.

⁶⁰ Heytemî, *Minehu'l-Mekkiyye fî şerhi'l-Hemziyye*, 56.

İbn Hazm (ö. 458/1064), *el-Faşl*⁶¹ adlı eserinde, Mu'tezile ve Hâricîlerin şu ayetleri delil göstererek şefa'at inancını reddettiklerini belirtmektedir: "*Ey inananlar, ne alışverişin ne dostluğun ve ne de şefaatin olmadığı gün gelmezden ön ce, size geçim için verdiğimiz mallardan harcayın*"⁶²; "*Öyle bir günden sakının ki kimse kimsenin cezasını çekmez. Hiçbir kimseden (azap tan) kurtuluş bedeli kabul edilmez, ona hiçbir şefa'at fayda vermez ve onlara hiçbir şekilde yardım da edilmez.*"⁶³ Heytemî, bu yaklaşımı kesin bir biçimde reddeder ve şefaatin Allah'ın izniyle gerçekleşeceğini göstermek amacıyla Nisa Suresi'nin şu ayetini delil olarak zikreder: "*Eğer onlar, kendilerine zulmettiklerinde sana gelir ve Allah'tan af dilerler, Peygamber de onlar için af dilerse, elbette Allah'ı tevbeleri kabul eden, merhametli bulurlar.*"⁶⁴

Heytemî, bu savunusunu sadece aklî ve naklî delillerle değil, aynı zamanda sahabe uygulamaları ile de desteklemektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in vefatından sonra, Hz. Ömer'in kıtlık döneminde Peygamber'in amcası Abbas'ı vesile kılarak dua etmesi, onun nezdinde açık bir şefa'at uygulamasıdır.⁶⁵ Bu olay, Heytemî'nin eserlerinde "şefaatin canlı delili" olarak anılmaktadır. Burada "Hz. Ömer, Hz. Peygamber'i değil de Abbas'ı vesile kıldıysa bu, Peygamber hayatta olmadığına artık onunla tevessül edilmeyeceğini mi gösterir?" şeklinde bir soru ya da eleştiri akla gelebilir. Bu eleştiri, İslâm düşüncesinde tevessül ve şefa'at konusunun tarih boyunca nasıl farklı biçimlerde yorumlandığını ortaya koyması açısından anlamlıdır. Nitekim Hz. Ömer'in, kıtlık zamanında Hz. Abbas'ı vesile kılarak dua etmesi hadisesi, bazı çevrelerde "yalnızca yaşayan bir salih şahsiyetin aracılığıyla dua edilmesi gerektiği" şeklinde yorumlanmıştır. Heytemî, bu olayı tekil bir uygulama değil, ümmetin ihtiyaç anında salih kullar vesilesiyle Allah'a yönelmesinin meşru bir örneği olarak görmektedir. Onun nazarında burada asıl olan, Abbas'ın şahsında temsil edilen yakınlık (qurb) ve velâyetir; bu vasıflar, Peygamber vefat etmiş olsa dahi, onun makamı ve duasının kabul edileceği inancını ortadan kaldırmamaktadır. Dolayısıyla Heytemî için şefaatin temeli sadece "hayatta olmak" değil, "Allah nezdinde makbul olmaktır".⁶⁶ Bu bakımdan, Hz. Ömer'in Hz. Abbas'ı seçmesi, Peygamber'in makamının değersizleştiği anlamına gelmediği gibi, vefatından sonra da şefa'at ve tevessülün mümkün olduğuna dair ümmetin inancını değiştirmemiştir. Heytemî, bu rivayeti de, yaşayan ya da vefat etmiş olsun, salihlerin Allah katındaki değerinin bir vesile kılınabileceğini gösteren deliller arasında saymaktadır. Bu yorumun, daha çok tasavvufî gelenekte karşılık bulduğu da bir gerçektir.

Sonuç olarak Heytemî, dönemindeki inanç temelli meselelerde görüş bildirirken hem ayet ve hadisleri esas almış hem de İslam geleneğinde kökleşmiş alim yorumlarını dikkate almıştır. Tasavvufa mesafeli olmayan, hatta zaman zaman tasavvufi bir dil kullanan yaklaşımı, şefa'at konusundaki değerlendirmelerine de yansımaktadır. Ona göre

⁶¹ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Faşl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ'i ve'n-Nihal*, thk. M. İbrahim Nasr - Abdurrahman Umeyre (Beyrut: Dâru'l-cil, 1996), 4/85.

⁶² el-Bakara, 2/254.

⁶³ el-Bakara, 2/123.

⁶⁴ en-Nisâ, 4/64.

⁶⁵ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Dımaşk: Dâru'l-Yemâme, 1993), 2/34.

⁶⁶ Heytemî, *Savâ'iku'l-Muhrika*, 127.

şefaât, sadece bir inanç ilkesi değil, aynı zamanda Allah'ın rahmetinin bir yansıması ve ümmetin manevî yapısını besleyen bir unsurdur. Burada Heytemî'nin "Şefaât" ve "Rahmet"i karıştırdığı ya da eşitlediği şeklinde bir eleştiri yapılabilir. Heytemî'nin burada yaptığı, şefaatin ontolojik bir rahmet kaynağı değil, rahmetin bir yansıması ve vesilesi olduğuna dair önemli bir kelâmî vurgudur. Nitekim Heytemî, doğrudan rahmeti ve şefaati eşitlemekten ziyade, Allah'ın rahmetinin kullar üzerindeki tezahür yollarından biri olarak şefaati değerlendirmektedir.⁶⁷ Dolayısıyla onun anlayışında şefaât, Allah'ın merhamet sıfatının, peygamberler ve salihler vasıtasıyla tezahür eden bir şeklidir. Bu çerçevede, rahmet ve şefaât kavramlarının özdeşleştirilmesinden ziyade, aralarındaki bağın altının çizildiği söylenebilir.

5. Heytemî'nin Şefaât Anlayışının Mezheplerle Mukayesesi

Heytemî, klasik Ehl-i Sünnet çizgisinin önemli temsilcilerinden biri olarak, şefaât konusunu hem naklî hem aklî delillerle temellendirmektedir. Ona göre şefaât, Allah'ın izin verdiği kimseler aracılığıyla kullarına yönelik rahmetinin bir tezahürüdür ve İslami geleneğin sahih hadis kaynaklarıyla sabittir.⁶⁸ Bu anlayış, özellikle Haricîlik ve Mu'tezile gibi mezheplerin katı ve sınırlayıcı yaklaşımlarından farklıdır. Aşağıda bu farklar sistematik olarak ortaya konulmuştur.

5.1. Haricîlerle Farklar

Hariciler, İslam'ın erken dönemlerinde ortaya çıkan ve dini, ahlaki ve siyasi konularda katı bir tutum sergileyen bir mezheptir. Hâricîler, Kur'an'da yer alan ifadeler çerçevesinde şefaati tamamen inkâr etmezler; ancak bu kavramı yalnızca Allah'ın mutlak iradesine bağlı bir bağışlama olarak yorumlayıp, peygamber veya sâlih kimseler aracılığıyla gerçekleşmesini reddederler. Onlar, şefaât meselesine özellikle mürtekeb-i kebîre anlayışı üzerinden yaklaşmaktadırlar.⁶⁹

Hâricî düşünceye göre, büyük günah işleyen bir kimse iman dairesinden çıkmış sayıldığından, bu kişiye yönelik herhangi bir şefaatin kabulü mümkün değildir. Onlar, imanın ahlaki bütünlükle doğrudan bağlantılı olduğunu savunarak, günahkâr bireyin ebedi kurtuluşa ermesini dışlarlar. Bu nedenle, Haricilerin şefaât anlayışı, özellikle Ehl-i Sünnet ve diğer mezheplerin şefaât anlayışlarından ayrılmaktadır.

Haricîler, şefaât ile ilgili görüşlerini Kur'an'a dayandırmaktadırlar. Onlara göre, şefaât yalnızca Allah'ın rızasını kazanmış kişiler lehine söz konusu olabilir; dolayısıyla bu ilahi ayrıcalığın günahkârlar için geçerli olması, Kur'an prensipleriyle çelişmektedir.⁷⁰

Haricilere göre, şefaatin gerçekleşmesi için kişinin önce tamamen Allah'a inanması ve İslam'a uygun bir hayat sürmesi gerekmektedir.⁷¹ Şefaât, sadece Allah'ın belirlediği kimselere verilecek bir lütuftur ve bu, kişinin imanına dayalıdır. Onlar, şefaatin yalnızca

⁶⁷ Heytemî, *Minehu'l-Mekkiyye fi şerhi'l-Hemziyye*, 58.

⁶⁸ Heytemî, *el-Fetâva'l-hadîsiyye*, 74.

⁶⁹ İrfan Abdülhamid, *İslam'da İtikadi Mezhebler ve Akaid Esasları*, çev. Mustafa Saim Yeprem (İstanbul: Marifet Yayınları, 1994), 89.

⁷⁰ Mehmet Kenan Şahin, *Kur'an ve Hadislerde Şefaât* (Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 87.

⁷¹ İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik el-Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd ila Kavâidi'l-Edille fi Usûli'l-İtikâd*, thk. Esad Temim (Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1992), 386.

Allah'ın iradesine ve hikmetine bağlı olduğuna inanırlar ve buna dayanarak, herhangi bir insanın, özellikle İmam ya da diğer dini liderlerin şefaati hakkına sahip olduğunu kabul etmezler.⁷² Bu anlayış, Haricilerin diğer İslam mezhepleriyle olan temel farklılıklarını da yansıtmaktadır. Çünkü diğer mezhepler, şefaatin bazı İmamlar ya da Peygamberin müdahalesiyle gerçekleşebileceğini savunurlar, oysa Hariciler, yalnızca Allah'ın tek başına bu hakkı verebileceğine inanmaktadır.⁷³

Hâricîliğin genel çizgisi, günahkâr bireyler lehine şefaati reddetme yönündedir. Şefaatin Allah'ın izniyle gerçekleşebileceğine dair Kur'ânî ifadelerle rağmen, Hâricîlik, bu izin kapsamını son derece daraltır ve şefaati, tevhid inancına zarar verecek bir aracı anlayış olarak görmektedir.⁷⁴

Heytemî, büyük günahın kişiyi dinden çıkarmayacağını, bu sebeple de şefaate layık olmanın imanla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım, özellikle iman-amel ilişkisini kesin bir ayırım üzerinden kuran ve şefaati tümünden reddeden Haricî çizgiyle önemli bir zıtlık göstermektedir.⁷⁵ Her ne kadar Heytemî, eserlerinde Haricîlik gibi ekolleri şefaati konusunda doğrudan isimlendirerek eleştirmese de, onun metinlerinde yer alan şefaatin kapsayıcılığına dair vurgular, dolaylı olarak bu tür dışlayıcı yorumlarla bir karşıtlık ilişkisi içinde okunabilir. Bu karşılaştırma, doğrudan metinlerde yer alan bir polemik değil; daha çok klasik mezhep tartışmaları bağlamında Heytemî'nin düşüncesinin konumlandırılması açısından önemlidir.

5.2. Mu'tezile ile Farklar

Daha önce belirtildiği gibi Mu'tezile düşünce sistemi, şefaati kavramını Allah'ın mutlak adaletiyle uyumlu bir şekilde değerlendirmiştir. Mu'tezili âlimlere göre, ilahi adaletin gereği olarak, kişinin işlediği günahlardan yalnızca kendisi sorumludur. Dolayısıyla günahların affedilmesi, bir başkasının aracılığıyla gerçekleşemez. Onlara göre "şefaati", Allah'ın adaletine zarar verecek şekilde büyük günah işleyenlerin affedilmesi anlamına gelmemelidir. Mu'tezile, şefaati, Allah'ın izni ve takdiriyle, yalnızca tövbe eden kimseler için mümkün kılınan bir lütuf olarak kabul etmektedir. Bu anlayışa göre, günahkâr bir insan, tövbe ettikten sonra şefaate nail olabilmektedir.⁷⁶

Mu'tezile ile Heytemî'nin şefaati konusundaki görüşleri karşılaştırıldığında, önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Mu'tezile'de büyük günah işleyen kimseye, tövbe olmaksızın şefaati mümkün değildir.⁷⁷ Buna karşılık Heytemî, Allah'ın dilemesi ve izniyle şefaatin tövbe etmiş veya etmemiş olsun günahkâr müminleri de kapsayabileceğini savunmaktadır.⁷⁸

⁷² Ebû'l-Hasen 'Alî b. İsmâ'îl el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfu'l-musallîn*, thk. Hellmut Ritter (Wiesbaden, 1963), 150.

⁷³ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ'i ve'n-Nihal*, 3/76.

⁷⁴ Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. M. Seyyid Kîlânî (Kahire, 1961), 70-72.

⁷⁵ Heytemî, *el-Fetâva'l-hadîsiyye*, 123.

⁷⁶ Kadî Abdülcabbâr, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, 689.

⁷⁷ Kadî Abdülcabbâr, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, 689.

⁷⁸ Heytemî, *el-Fetâva'l-hadîsiyye*, 124.

5.3. Şîâ ile Farklar

Şîâ, şefaati, Allah'ın izniyle bazı kişilerin, özellikle peygamberlerin ve İmamların, Allah'a aracılık yapabilmesi olarak kabul etmektedir. Şîâ şefaati, İmamların Allah katındaki yüksek derecelerine ve özel görevlerine dayandırmaktadır. Onlara göre İmamlar, sadece birer insan değil, aynı zamanda Allah'ın seçtiği ve özel olarak yetkilendirdiği kimselerdir. Bundan dolayı, İmamların şefaatte bulunmaya yetkili, Allah'ın yeryüzündeki halifeleri ve insanların manevi liderleri olarak kabul etmektedirler.⁷⁹

Ancak söz konusu şefaât şefâat yetkisi Allah'ın rahmetinin bir tecellisi olarak onun mutlak iradesine ve iznine bağlı olup İmamların kıyamet günü inananlara yardımcı olmaya vesile olma şeklinde vuku bulur. Bununla birlikte, tövbe etmeden ölen küçük ya da büyük günah sahiplerinin şefaate muhtaç olduklarını ve dolayısıyla şefaate nail olabileceklerini, tövbe eden kimselerin ise zaten Allah'ın affına erişmiş olmaları sebebiyle böyle bir aracıya ihtiyaç duymayacaklarını ifade etmişlerdir.⁸⁰

Şîâ'nın diğer kollarından Zeydiyye mezhebine göre ise, tövbe etmeden ölen büyük günah işleyenler ebedi olarak cehennemde kalıp şefaatten yararlanamayacaklardır. Bu görüşlerinde Zeydiyye Şîâ'nın genel anlayışından ayrılarak Mu'tezile'nin görüşüne yakın bir tutum içerisinde olduğu görülmektedir.⁸¹

Heytemî'nin eserlerinde, Şîî geleneğe yönelik doğrudan bir şefaât eleştirisine rastlanmamaktadır. Bu konuyu ele almamızdaki temel hedef, Heytemî'nin şefaât hakkındaki değerlendirmelerini, Şîî gelenekteki şefaât anlayışıyla karşılaştırmalı olarak ele almakta ve aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Heytemî, ehl-i Sünnet geleneği içerisinde yer alan önemli bir âlim olmakla birlikte, eserlerinde Şîîlere yönelik doğrudan bir şefaât eleştirisine yer vermemektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel hareket noktası, onun şefaatte ilgili değerlendirmelerini, doğrudan Şîîliğe bir reddiye olarak değil, Şîî gelenekteki şefaât anlayışıyla karşılaştırmalı bir biçimde ele almaktır.

Heytemî ile Şîî düşünce arasındaki temel fark, şefaatin yalnızca kapsamıyla değil, aynı zamanda kaynağı ve meşruiyet kriterleriyle ilgilidir. Şîîlikte şefaât hakkı, daha çok Ehl-i Beyt'e duyulan sadakatle koşullandırılmış ve bu bağlamda imamların ontolojik konumu üzerinden tanımlanmıştır. Bu anlayışta imamlar, sadece dini önderler değil, aynı zamanda şefaati gerçekleştirme yetkisine sahip velayet sahibi figürler olarak kabul edilmektedir. Şefaatin, yalnızca Allah'ın izniyle beraber, imamların ontolojik üstünlüğüne bağlı olarak da anlam kazandığı bu yaklaşım, Şîîliğin imamet doktriniyle ilişkilidir. Heytemî'nin şefaât anlayışı ise, Ehl-i Sünnetin geleneksel çizgisine uygun olarak, daha kuşatıcı ve ölçülü bir çerçevede olmaktadır. Şöyle ki şefaât Allah'ın mutlak iradesine bağlı bir ilahî rahmet biçimi olarak yalnızca peygamberlerle sınırlı olmayıp, sâlih kullar aracılığıyla da gerçekleşebilmektedir. Ona göre bu gerçekleştirme, hiçbir zaman Allah'ın adaletini gölgeleyecek bir "bağışlama yetkisi" olarak zuhur etmemektedir.⁸²

⁷⁹ Muhammed Hadi Esedî, *Şefaât Üzerine*, çev. Cafer Bendiderya (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 31.

⁸⁰ et-Tûsî, *el-İktisâd fî mâ Yetealleku bi'l-İktisâd*, 206.

⁸¹ İsa Doğan, *Zeydiyye Mezhebi'nin Doğuşu ve Kelami Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1987), 122.

⁸² Heytemî, *Minehu'l-Mekkiyye fî şerhi'l-Hemziyye*, 58.

Bu çerçevede Heytemî'nin şefa'at anlayışı yalnızca Ehl-i Beyt'e mensubiyet gibi bir ön şart aramaksızın tüm müminleri kapsayabilecek bir esneklikte oluşu bakımından daha kuşatıcı bir özelliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Onun sâlih kullar için de şefa'at yetkisini kabul etmesi, ontolojik bir ayrıcalık iddiasından ziyade, Allah'ın izin verdiği kulları vesile kılması şeklindedir.

Sonuç

Bu çalışmada, İbn Hacer el-Heytemî'nin şefa'at anlayışı temel alınarak İslam mezhepleri arasında konuya dair gelişen teolojik yaklaşımlar karşılaştırmalı biçimde ele alınmıştır. Heytemî'nin yaklaşımı, Ehl-i Sünnet'in genel ilkeleriyle uyumlu şekilde şekillenmiş olup, hem naklî hem de aklî delillere dayalı bir tutum sergilemektedir. Ona göre şefa'at, yalnızca Hz. Peygamber'e özgü değildir; Allah'ın izniyle bazı sâlih kullara da bu hak tanınabilmektedir. Ancak bu hak, kişinin dini sorumluluğunu ortadan kaldırmaz; aksine, ilahi rahmet ile adalet arasında dengeli bir bağışlama zemini sunmaktadır.

Heytemî'nin anlayışı, Mu'tezile ile karşılaştırıldığında, onlardaki katı adalet anlayışına karşılık, şefa'atin ilahi izin çerçevesinde mümkün olabileceği bir yaklaşım sunmaktadır. Mu'tezile büyük günah işleyenin affedilemeyeceğini ve şefa'ate mazhar olamayacağını savunurken, Heytemî, iman etmiş günahkârların şefa'ate nail olabileceğini kabul etmektedir.

Hâricîler, büyük günah işleyen kimseleri İslam dairesinden çıkmış kabul ederek onları küfürle nitelendirmektedir. Bu nedenle söz konusu kişilerin ne bağışlanabileceklerini ne de şefa'ate mazhar olabileceklerini ileri sürmektedirler. Bu yaklaşımda, büyük günah affedilmez bir suç olarak görülmekte ve ebedi azapla cezalandırılacağı düşünülmektedir. Buna karşılık, Heytemî ise Hâricî görüşü kesin bir şekilde reddetmektedir. Ona göre, bir müminin büyük günah işlemiş olması, onun imanını tamamen yitirdiği anlamına gelmemektedir. İmanını koruyan bir kimse, işlediği günahların büyüklüğüne rağmen Allah'ın rahmetine ve özellikle şefa'at gibi ilahî lütuflara nail olabilmektedir. Heytemî'nin bu yaklaşımı, Allah'ın merhametini esas alan ve şefa'ati ümmetin kurtuluşu için bir vesile olarak gören geleneksel Ehl-i Sünnet anlayışıyla da paralellik arz etmektedir.

Heytemî'nin şefa'at anlayışı Şîî şefa'at anlayışıyla kıyaslandığında ise, önemli bir ayrım dikkat çekmektedir: Şîî gelenekte şefa'at, yalnızca Hz. Peygamber'e değil, aynı zamanda masum İmamlara da geniş ölçüde atfedilmektedir. Şîâ düşüncesinde Şefa'atin kapsamı Heytemî'nin şefa'at anlayışına göre çok daha geniş tutulmaktadır. Bu çerçevede masumiyet akidesi çerçevesinde İmamların ruhani otoritesi aracılığıyla bağışlanmanın gerçekleşebileceği kabul edilmektedir. Heytemî ise, şefa'atin sadece Allah'ın izniyle ve belirli sınırlar dahilinde gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Bu anlamda Heytemî'nin şefa'at anlayışı, kişisel otoriteye dayalı ruhani aracılığın sınırlandırıldığı, tevhid ilkesine daha sıkı bağlı kalan bir çizgide olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Heytemî, mezheplerin şefa'at konusundaki uç yaklaşımları arasında, ne mutlak reddiyeci (Mu'tezile, Hâricîler) ne de aşırı kapsayıcı ve aracılığa dayalı (Şia) çizgilere yönelmektedir. Onun şefa'at anlayışı, sorumluluk bilinci ile ilahi rahmet arasındaki dengeyi

koruyan, ölçülü ama umut veren, nakil ve aklı birlikte kullanan bir yorum olarak, Ehl-i Sünnet'in makul ve mutedil çizgisini temsil etmektedir.

Kaynakça

- Abdülhamid, İrfan. *İslam'da İtikadi Mezhebler ve Akaid Esasları*. çev. Mustafa Saim Yeprem. İstanbul: Marifet Yayınları, 1994.
- Alıcı, Mustafa. "Şefaât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/409-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aslan, Mahsum. *İbn Hacer el-Heytemî ile Şemsuddîn er-Remlî ve İhtilaf Sebepleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 13 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Yemâme, 1993.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik el-. *Kitâbu'l-İrşâd ila Kavâidi'l-Edille fi Usûli'l-İtikâd*. thk. Esad Temim. Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1992.
- Devvânî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed ed-. *Şerhu'l-Akâidi'l-Adudîyye*. İstanbul: Matbaa-ı el-Hac Muharrem Efendi el-Bosnevî, 1874.
- Doğan, İsa. *Zeydiyye Mezhebi'nin Doğuşu ve Kelami Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1987.
- Düzenli, Yaşar. *Üslub ve Semantik Açından Kur'an ve Şefaât*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2017.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh. *el-Fıkhu'l-ekber*. çev. Mustafa Öz. thk. Mustafa Öz. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Ahmet Ertürk - Cahit Koytak. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Esedî, Muhammed Hadi. *Şefaât Üzerine*. çev. Cafer Bendiderya. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. İsmâ'îl el-. *el-İbâne an usûli'd-diyâne*. thk. Fevkiyye Hüseyin. Kahire: Dâru'l-Ensâr, 1977.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. İsmâ'îl el-. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfu'l-musallîn*. thk. Hellmut Ritter. Wiesbaden, 1963.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *İhyâu Ulûmi'd Dîn*. çev. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınları, 1973.
- Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh Ebû. *Tercüme-i Vasiyyetname-i İmam-ı A'zam*. İstanbul: Dâru't-tubââtü'l-âmire, 1847.
- Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Fetâva'l-hadîsiyye*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, 1998.
- Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *es-Savâ'iku'l-Muhrika 'alâ Ehli'r-Rafd ve'z-Zandaka ve'l-ilhâd*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâtü'l-Ezheriyye, 1997.
- Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Minehu'l-Mekkiyye fi şerhi'l-Hemziyye*. Beyrut: Dâru'lMinhâc, 2005.
- Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar el-. *Keşfü'l-murâd fi şerhi Tecrîdi'l-İtikâd*. Kum: Mektebetü'l-Mustafavi, 1948.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ'i ve'n-Nihal*. thk. M. İbrahim Nasr - Abdurrahman Umeyre. Beyrut: Dâru'l-cil, 1996.
- İbn Munzûr, Ebu'l-Fadıl Cemaleddin ibn Muhammed ibn Mukerrem. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Muessesetu'l-Â'lemili'l-Matbûat, 2005.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm. *el-Akidetu'l-Vasitiyye*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1994.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Nakdu'l-İlm ve'l-Ulemâ ev Telbîsü İblîs*. Beyrut: Dâru'l Fikr, 2001.
- İsfahânî, Râğib el. *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Marife, 1961.
- Kadî Abdulcabbâr, Ebu'l-Hasan Abdulcebbâr b. Ahmed. *Fadlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtu'l-Mu'tezile*. thk. Fuad Seyyid. Tunus: Darü't-Tunusiyye, 1974.
- Kadî Abdulcabbâr, Ebu'l-Hasan Abdulcebbâr b. Ahmed. *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*. thk. Abdulkirim Osman. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996.

- Kadî Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasan Abdulcebbâr b. Ahmed. *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*. thk. Tâhâ Hüseyin - İbrâhim Medkûr. Kahire: ş-Şeriketü'l-Mısriyye, 1960.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım. *el-Emâlî*. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1992.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed el-. *Kitâbü't-Tevhîd*. thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi. Ankara, 2003.
- Müslim, Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsır. 12 Cilt. Cidde; Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1433.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. Haccâc*. Beyrut: Dâr'ül-Ma'rife, 1987.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru lhyai't-Turasi'l-Arabî, 3. Basım, 1999.
- Şahin, Mehmet Kenan. *Kur'an ve Hadislerde Şefaât*. Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerîm eş-. *el-Milel ve'n-nihal*. thk. M. Seyyid Kîlânî. Kahire, 1961.
- Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerîr et-. *Et-Tebîr fî Me'âlimi'd-Dîn*. thk. Ali b. Abdülazîz b. Ali eş-Şebel. Riyâd: Mektebetu Rüşd, 2004.
- Tuayme, Sâbir. *el-İbâdiyye akîdeten ve mezheben*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1986.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-. *el-İktisâd fî mâ Yetealleku bi'l-İktisâd*. Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1985.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Şefaât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/412-415. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an hakaikı gavamizi't-tenzîl ve uyuni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vil*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvaz. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998.